

REFLEXIONER

KRING NÅGRA NORRLANDSFRÅGOR

Av fil. d.:r ERIK KEMPE, Stockholm

DET var kring sekelskiftet, som de sociala och ekonomiska konsekvenserna av trävarubolagens fastighetsförvärv väckte en livlig diskussion om vad som då började benämnas »norrlandsfrågan». Carl Lindhagen slog larm i en uppmärksammas motion vid 1901 års riksdag, och efter en grundlig utredning följde som de viktigaste resultaten lagen om förbud mot bolags jordförvärv 1906 och den s. k. vanhävdslagen om tillsyn genom länens jordbrukskommissioner över bolagens jordbruk och arrendegårdar 1909. Denna lagstiftning innebar ju i den tidens samhälle, där de gammalliberala ekonomiska principerna sutto i tämligen orubbat bo, ett anmärkningsvärt ingrepp i näringslivets frihet, och motviljan mot lagstiftningen var livlig bland industriens män.

I tidens perspektiv tvekar jag icke att även ur bolagens synpunkt beteckna denna lagstiftning som nyttig. Förut hade disponenter och skogsförvaltare alltför mycket så att säga stått på rågångarna till bolagens fastigheter och tittat ut över bondhemmanen, som man sökte inköpa. Nu var den möjligheten i huvudsak stängd. Vederbörande fingo göra helomvändning och ägna sig åt skötseln av de redan förvärvade fastigheterna. Det blev att söka utvinna större kvantitet eget virke, ej genom ökad totalareal utan genom intensiv vård av skogsmarken och ökning av dess produktiva del genom torrläggning av myrar och försumpad mark. Även om sålunda förbudslagstiftningen i stort sett verkat till gagn och det skulle ha varit en social olycka, om bondejorden i ytterligare avsevärd utsträckning övergått i bolagshänder, anser jag, att den under vissa regeringar mycket restriktiva tillämpningen av Kungl. Maj:ts dispensrätt gjort det onödigt svårt att till skogsvårdens fromma arrondera bolagens fastighetsinnehav. Tyvärr har detta på åtskilliga håll medfört bulvanköp med lagstiftning häremot som följt.

Man får heller ej vara blind för att förbudslagen i vissa trakter och under vissa konjunkturer — inte minst den nuvarande — direkt underlättar operationer av s. k. enskilda skogsspekulanter, som, utan hänsyn till skogsvård och virkesförsörjning på lång sikt, förvärva talrika bondhemman, avverka skogen till gränsen för vad skogsvårdslagstiftningen medger och sedan realisera fastigheterna. I saknad av konkurrens från de kapitalstarka bolagen få hemmansägarna sämre betalt, samtidigt som omvårdnaden om skogen blir eftersatt.

Vad därefter den s. k. vanhävdslagen beträffar, har den enligt min uppfattning verkat uteslutande till gagn. Den vanskötsel av jordbruk, som en del bolag låtit komma sig till last, kan under inga förhållanden försvaras, och samtidigt har lagen i hög grad bidragit till den socialt lyckliga utvecklingen, att bolagen sålt sina arrendegårdar. Den obenägenhet härtill, som kunnat förspörjas främst i Bergslagen och södra Norrland och särskilt när det gällt gårdar belägna inom större, sammanhängande skogskomplex, har lyckligtvis icke fått råda inom mellersta och norra Norrland, där avvecklingen av arrendegårdarna nu till allra största delen är genomförd.

I närvarande stund torde det viktigaste problemet för den norrländska träförädlingsindustrin vara frågan om råvaruförsörjningen. När de norrländska skogarna vid 1800-talets mitt började exploateras, utgjordes dessa landsdelar nästan helt av ett urskogsområde med en abnorm sammansättning i fråga om åldersklasser och dimensioner. Gammal grov skog utgjorde en oproportionerligt stor del av virkesförrådet och täckte de största arealerna. Inom stora delar av lappmarken råder ännu detta förhållande, och i enlighet med de nya bestämmelser, som gälla för dessa trakter enligt 1934 års lag, pågår i rask takt slutrealisationen av detta gamla och oväxtliga virkesförråd, som i Västerbottens och Norrbottens kustland samt i Jämtlands, Västernorrlands och Gävleborgs län redan är i huvudsak försvunnet. Men efter den abnorma sammansättningen av skogskapitalet följer med nödvändighet en ny abnorm period, innan balansen blivit nådd på det sätt, som redan skett t. ex. i Bergslagen och även södra Norrland, där exploateringen av naturskogarna kom tidigare. Plantskog och ungskog komma nu en lång period att överväga, och dels bli därmed möjligheterna till avverkning totaliter beskurna trots en kanske redan inträdd ökning i den absoluta tillväxten, dels

kommer virkesskörden att huvudsakligen bestå av småvirke, lämpligt för cellulosaindustrien, och endast i mindre grad av det grövre sågtimret.

Den ljusa tavla, som Sveriges näringsliv f. n. under högkonjunkturen erbjuder, icke minst med hänsyn till arbetstillgången, saknar som bekant icke skönhetsfläckar. Jämtte stenindustrien i Bohuslän och Blekinge bjuda vissa sågverksdistrikt, särskilt inom Västernorrlands län, på en icke obetydlig arbetslöshet. Jag vågar icke bedöma, om gatstensindustriens dilemma kan anses vara en temporär företeelse, och om denna industri alltså kan hoppas på ett tillfrisknande, men jag tvekar icke när jag vågar det uttalandet, att sågverksindustrien i framtiden icke kan komma att ge arbetstillfällen i samma utsträckning som under decennierna närmast före de senaste kriserna. Detta av två skäl. Sveriges trävaruexport höll sig länge vid en totalsiffra av c:a 1 miljon stds pr år. I och för sig är det ingalunda någon olycka om den på skogen grundade industrien alltmer övergår till att producera längre förädlade produkter såsom pappersmassa, men en beskärning av trävaruexporten till låt oss säga 5/600,000 stds, som jag anser vara en antaglig siffra i framtiden, måste medföra allvarliga konsekvenser för sågverksarbetarna. Den andra faktorn, som här spelar in, är liksom på så många andra håll rationaliseringen. Under de första decennierna av detta århundrade stod sågverkstekniken jämförelsevis stilla. Ett verk byggt 1920 skilde sig icke särdeles mycket från ett verk byggt 1900. Men på sista tiden har här en väsentlig förändring inträtt. I den hårda konkurrensen från länder i öster med billigare arbetskraft har tekniken inom sågverksindustrien, där manuellt arbete alltid spelat en jämförelsevis stor roll, nu satt in för fullt med nya uppfinningar och arbetsbesparande maskiner.

Om alltså en stark beskärning av Norrlands produktion av sågade trävaror är ofrånkomlig och allmänt insedd, är det vanskligt att bedöma om virkesförsörjningen under den övergångstid, som jag nyss skisserat, skall räcka till att uppehålla cellulosaindustrien i dess nuvarande omfattning. 1933 års skogssakkunniga kommo på grundval av riksskogstaxeringen till slutsatsen att virkesbalans ungefär skulle föreligga, d. v. s. att tillväxten motsvarade avverkningen. Sedan dess har emellertid produktionen av cellulosa starkt ökat, och det är med stort intresse, mängt med en viss oro, som industrien motser resultatet av de nya un-

dersökningar, främst en riksskogstaxering n:r två, som nu blivit beslutade.

I avvaktan på resultaten av dessa utredningar har emellertid frågan om industriens lokalisering i förhållande till råvarutillgångarna i flera aktuella fall vällat stark diskussion mellan stridiga intressen. I stort sett kan man säga, att industrien inom Gävleborgs län är självförsörjande från sitt naturliga uppland. Från hela Norrlandskusten transporteras virke till sågverken och pappersbruken i Östergötland och Stockholmstrakten. Men den mest betydande förflyttningen i råvara sker dock från Norrbotten och Västerbotten till Västernorrland. Industrien därstädes, framför allt i Sundsvalls distrikt, är för sin nuvarande omfattning beroende av mycket betydande tillskott norrifrån. De lokala intressena i Västerbotten och Norrbotten betrakta virkesexporten med motvilja, och man hör ofta den åsikten framställas, att det län eller den ådal, där skogen vuxit, också bör tillförsäkras förädlingen av råvaran. Hur naturlig och mänskligt förklarlig — särskilt i tider av arbetslöshet — en sådan synpunkt än måste te sig för lokala myndigheter och kommunala styrelser, när timmerfororna passera platser, där förut en icke obetydlig förädlingsindustri funnits, skulle det dock leda till ekonomiska orimligheter, om detta resonemang finge vinna allmänt beaktande. Redan den omständigheten, att den nutida tekniken, framför allt beträffande cellulosafabriker men även i vad gäller sågverk, kräver stora anläggningar, måste medföra att industrien koncentreras vid ett mindre antal ställen än tidigare.

Om vi nu kasta en blick på de övriga naturtillgångar i Norrland, som utgöra grundval för industriell verksamhet, föreligger ingen råvarubrist, när det gäller vattenkraft och bergsbruk. Utbyggandet av nya vattenfall fortgår i jämn takt, främst för statens räkning, och reserverna härvidlag räcka i varje fall för överskådlig framtid mer än väl till. Det är dock ej Norrlands kraftbehov, som motiverar de senaste utbyggnaderna, utan som bekant gäller det främst att överföra kraft till sydligare landsdelar, där tillgängliga fallhöjder nu börja bli fullt tagna i anspråk. Det nu sagda gäller helt och hållet om den väldiga enskilda kraftstationen vid Krångede, som överför sin kraft till delägarna, industrien i Bergslagen, Korsnäsverken vid Gävle och Stockholms stad. Man kan förutse, att södra och mellersta Sveriges industri och övriga kraftförbrukare successivt komma

att bli alltmer beroende av Norrlands vita kol, och — som sagt — de finnas ännu i överflöd.

Vad bergsbruket beträffar, voro de praktiskt taget outtömliga lappländska järnmalmsfälten efter riksgränsbanan länge de enda bearbetade fyndigheterna i Norrland av någon betydelse. Utan att vid mer än ett tillfälle tillskjutit pengar i Luossavaara-Kiirunavaara A.-B. — 30 miljoner kronor år 1932 — har staten kunnat och funnit lämpligt betinga sig utomordentligt stora inkomster från dessa gruvor både direkt och indirekt. Avkastningen från riksgränsbanan har tack vare en för bolaget betungande garanti alltid varit tillfredsställande för staten och är f. n. lysande. Alldeles bortsett härifrån och från de under goda år rikligt flödande skatteintäkterna, belöper sig statsverkets reventy i form av utdelning och royalty för åren 1928—1937 till ett nittiotal miljoner kronor, trots att denna tidsperiod innesluter den sista osedvanligt hårda och långvariga krisen. Under denna kris var LKAB:s ställning visserligen utomordentligt bekymmersam, men i dag är situationen en fullständigt annan. Med en utdelningspolitik, som medger skuldavbetalning under högkonjunkturen, tror jag, att LKAB med lugn kan se fram mot kommande kriser, och jag tror också, att de naturtillgångar, bolaget disponerar, alltid komma att betyda ett oskattbart tillskott i Sveriges handelsbalans.

Frågan om ett järnverk i Norrbotten för förädling på orten av en mindre del av brytningen har ofta varit aktuell och är så även nu. Jag är icke övertygad om att de motigheter, som hittills drabbat dessa planer, behöva peka mot samma öde även för framtiden, men jag erkänner min inkompetens att bedöma dessa frågor.

På senaste tid håller en ny bergslag på att uppstå i norra Västerbotten och södra Norrbotten. Bolidens namn är känt och tju-sar med den klang, som följer guldets. Talrika fyndigheter vänta på exploatering, och vad som redan därvid skett har varit till ovärderligt gagn för den bygd, som närmast kommit i åtnjutande av denna industriella utveckling.

Jag har nu något uppehållit mig vid de grenar av Norrlands näringsliv, som äro uppbyggda på skogar, vattenfall och gruvor. Den stora turistströmmen från södra Sverige går främst till Jämtland och Lappland, och reseintrycken efter turistlederna jäva knappast den gängse uppfattningen söderut, att Norrlands näringsliv och utvecklingsmöjligheter härmed skulle vara redovisade. Intet är emellertid felaktigare.

Jordbruket spelar även i Norrland och främst i dess kusttrakter en utomordentligt betydelsefull roll och bjuder på stora utvecklingsmöjligheter. Enbart inom Västerbottens län uppgår nyodlingen till c:a 1,600 hektar om året, och tillgången på lämplig odlingsmark är riklig. Visserligen är detta jordbruk ännu i alltför stor omfattning extensivt och skördarna pr arealenhet, bortsett från potatis, mycket låga i jämförelse med riksmedeltalen. Men upplysningen stiger för varje år, och gammal slentrian börjar vika.

En julnatt i somras var jag ute och gick i en by i Västerbottens kustland vid tiden för riksdagsmännens norrlandsresa. En hemmansägare arbetade med höslättern, fastän klockan led mot midnatt. »Ja», sade han, »vi bruka ju aldrig slå här förrän i fruntimmersveckan, men jag har läst i tidningarna, att riksdagsmännen uttalat sig nedsättande om jordbrukarna i Norrbotten, därför att höskörden ett torrt år som detta inte redan är undangjord. Nu kommer landshövdingen och riksdagsgubbarna förbi här i morgon, och se jag vill inte ha något ovett.» Det kan ju hända, att den lärdomen sitter i även i fortsättningen, men mycken upplysning fordras ännu, ytterligare försöksgårdsverksamhet och framställning av härdiga sorter av vallväxter och sädeslag, lämpade för de speciella klimatiska förhållandena.

Ett stort antal arbetaresmåbruk ha skapats på sista åren. Jag tror emellertid, att det är ännu viktigare att främja tillkomsten av större jordbruk — låt mig säga i storleksordningen 10—15 hektar odlad jord — där ägaren icke är alltför beroende av skogsarbete. Tyvärr har hemmansklyvningen, rotad i kärleken till fädernetorvan, på många håll gått för långt, och det är viktigt att på sådana ställen jordbrukarna få möjlighet att utöka sin åkerareal. Där odlingsmark inte finns inom hemmansområdet, måste bolagen och domänstyrelsen ställa sådan mark till förfogande.

Vad särskilt jordbruket i lappmarken beträffar, är det en synpunkt, som jag vill framhålla. Där pågår för närvarande i tämligen hastig takt en realisation av det gamla, överåriga och till stor del skadade virkesförrådet. Arbetstillfällena i skogen äro därför för närvarande synnerligen rikliga, men det är ingen svårighet att förutse en mycket stark beskärning av dessa arbetstillfällen inom jämförelsevis kort tid. Det är då av stor vikt, att nyodlingen, när den tiden kommer, gått i hastigare takt än befolkningstillväxten, så att lappmarkernas innevånare ha större och bär-

kraftigare jordbruk att lita till under den långa övergångstid, som måste följa, innan skogen i en framtid ånyo ger större förtjänster.

En tragisk olycka i samband med flottningsarbete våren 1936 väckte en diskussion i pressen om fattigdomen i de norrländska skogsbygderna och resulterade i en insamling till de drabbade familjerna. Resultatet innebar ett vackert bevis på mänskligt deltagande för de nödställda i Ormsjö. Men som norrlänning måste jag reagera, när vid detta tillfälle liksom ej sällan annars min hembygd framställs som en fattig landsända, vädjande till det övriga landet om hjälp. Norrland varken behöver eller skall uppträda som supplikant. Norrland har tillfört Sverige utomordentligt stora belopp i form av exportvalutor, belopp, som kunna räknas i miljarder och åter miljarder. En närmare utredning härom saknas, men jag har anledning förmoda, att den skall komma till stånd på enskilt initiativ. Olika omständigheter ha medfört, att dessa inkomster endast i mindre utsträckning stannat i Norrland och framför allt kommit det övriga Sverige till godo. När Norrland behöver ytterligare kapital för uppodling, för vägbyggen och för utveckling i övrigt, är det därför icke fråga om allmosor till en fattig landsända. Norrland är i stor omfattning grundvalen för Sveriges välstånd och vår höga levnadsstandard, och det kan därför kräva att bli tillgodosett för sin ytterligare utveckling genom att en skälig del av vad det övriga landet tillgodogjort sig ur dess naturtillgångar ånyo investeras i Norrland. Och detta krav är berättigat, ty det gäller icke någon dålig och oräntabel kapitalplacering.